

GÖTEBORGS UNIVERSITET
SAMHÄLLSKUNSKAP

Skolans uppdrag att fostra

En analys av idéerna bakom den nya skollagen

Pontus Sundén

Pontus Sundén
Examensarbete i samhällskunskap
Handledare: Sofie Blombäck
Vårterminen 2010
9 711 ord

Titel: Skolans uppdrag att fostra: En analys av idéerna bakom den nya skollagen

Författare: Pontus Sundén

Kurs: Examensarbete i samhällskunskap

Omfattning: 15 högskolepoäng

Termin: Vårterminen 2010

Handledare: Sofie Blombäck

Abstract

Bakgrund: Skolan är en viktig del i barn och ungdomars liv och har under lång tid påverkan på dem som personer. Under nittioalet genomgick den svenska skolan stora förändringar, dagens skolpolitik tar ett samlat grepp på dessa förändringar och fortsätter den diskussion om värden som aktualiserades då.

Syfte: Studien studerar dagens skolas uppdrag att fostra på formuleringsarenan. Läroplansteoretisk forskning studerar relationen mellan skola och samhälle, på formuleringsarenan finns idéer om denna relation, det är här skolans uppdrag att fostra formuleras. Forskning som studerar realiseringsarenan ger fostran en mer genomarbetad innebörd, men saknar det samhälleliga perspektiv den läroplansteoretiska forskningen har.

Metod: Studien kombinerar en läroplansteoretisk studie med ett mer genomarbetat fostransbegrepp genom en textanalys med idealtyper. Idealtypsanalysen är en idéanalys av idéerna bakom den nya skollagen i propositionen om ny skollag.

Resultat: Skolans uppdrag att fostra präglas av vetenskapligt-rationella idéer inriktade på kunskap som medel och mål för fostran. Uppdraget innehåller också idéer inom den demokratiska utbildningskonceptionen där fostran innebär ett arbete med värden och skolan ses som en social situation som fostrar eleverna och den patriarkaliska idén om skolplikt. Vetenskapligt-rationella idéer utgör en helhet, men är oförenliga med utmanande idéer inom den demokratiska utbildningskonceptionen.

Sökord: fostran, läroplansteori, utbildningskonception, skollag, idealtypsanalys

Innehåll

Förteckning över tabeller.....	4
1 Inledning.....	6
1.1 Fostran och skolpolitik.....	6
1.2 Tidigare forskning	8
1.2.1 Läroplansteori.....	8
1.2.2 Fostran och läroplansteori.....	10
1.2.3 Fostransbegreppet i skolan	12
1.3 Syfte och frågeställningar	13
2 Material och metod.....	15
2.1 Material	15
2.1.1 Textanalys och tolkning	16
2.2 Analysinstrumentet.....	17
2.2.1 Idealtypsanalys	17
2.2.2 Validitet	17
2.2.3 Tolkning, reliabilitet och intersubjektivitet.....	18
2.2.4 Kriterier för slutsatsdragning	19
2.3 Idealtyperna	19
2.3.1 Fyra aspekter på fostran.....	19
2.3.2 Tre utbildningskonceptioner.....	20
3 Undersökningens resultat	24
3.1 Idéer om fostran i propositionen om ny skollag.....	24
3.1.1 Vad räknas som fostran?	26
3.1.2 Vad i fostran är kunskap respektive värden?	27
3.1.3 Vilka är medlen för fostran?.....	28
3.1.4 Vilka är fostransmålen?.....	30
3.2 Förenliga idéer inom utbildningskonceptionerna.....	31
3.2.1 Vetenskapligt-rationell utbildningskonception.....	31
3.2.2 Demokratisk utbildningskonception	32
3.2.3 Patriarkalisk utbildningskonception.....	32
3.3 Oförenliga idéer om fostran mellan utbildningskonceptionerna.....	33
3.3.1 Vetenskapligt-rationella och demokratiska idéer.....	33
3.3.2 Patriarkaliska och demokratiska idéer respektive vetenskapligt-rationella.....	34
4 Slutsatser och diskussion.....	35
4.1 Slutsatser.....	35
4.2 Kritisk diskussion av resultaten	37
4.3 Fortsatt diskussion	38
Referenslista.....	39
Bilagor.....	41

Förteckning över tabeller

Tabell 1: Idealtyper för idéer om fostran inom den medborgerliga läroplanskoden.....	23
Tabell 2: Idéer i propositionen om ny skollag.....	25
Tabell 3: Idéer om skolans uppdrag att fostran.....	31

Tack till min själsfrände Helga Gudmundsdottir, min vän David Borgbrant, mina föräldrar Inger Sundén och Stefan Samuelsson och ett stort tack till min handledare Sofie Blombäck. De har alla bidragit till denna uppsats med värdefulla kommenterar och utvecklande idéer.

Ett särskilt tack till Johanna Heikkilä som fördubblat engagemanget i den här uppsatsen redan från början, särskilt genom att lyssna på alla mina tankar och nya idéer. Tack.

Pontus Sundén

Göteborg, den 24 maj 2010

SKOLBARN

Inskolning i förskolan

Skolbänk, sen skolmat

Din skolpeng till friskolan

Hindrar skoltrött som skolkat

Trots skolplikt: omskolning

Få barn, fostras av skolan

1 Inledning

Alla i Sverige har gått i skolan, från små barn till vuxna samhällsmedborgare. Efter tretton år eller mer av organiserad skolgång har skolan påverkat eleven, tretton års skolgång får konsekvenser. Det omvända är otänkbart: att under många år tillbringa flera timmar varje dag i skolan utan att någonting händer med personen! Nej, det är meningen att något ska hända, det finns en tanke med skolan. De som bestämmer över skolan har funderat över vad de vill ska hända, vad skolan ska resultera i, vad skolan ska fostra till. I Sverige har det politiska systemet makt över skolan, skolpolitiken bestämmer över skolans uppdrag att fostra.

1.1 Fostran och skolpolitik

Dagens skolpolitik tar samlade grepp om de genomgripande förändringar som gjorts i den svenska skolan de senaste 25 åren. Dessa förändringar, tillsammans med de nya förslag som finns i propositionen om ny skollag har påverkat och kommer att påverka förutsättningarna för Sveriges skolor att bedriva utbildning. En av förändringarna är att skolan fick nya läroplansdokument för ungefär 15 år sedan. Diskussionen inför och efter dessa präglades av ett tydligt intresse för skolan som värdeförmedlare, av den fostran som sker i skolan. Värdegrunden etablerades som begrepp med hänvisning till skollagen såväl som till skolans vardagliga praktik. Det är mot denna bakgrund som den här studien intresserar sig för skolans uppdrag att fostra.

Läroplansteoretisk forskning studerar ”hur utbildningsprocessers mål, innehåll och metodik formas i ett visst samhälle och en viss kultur” (Lundgren, 1989, s. 20), alltså forskning om skolans relation till samhället och det uppdrag skolan får av samhället. ’Läroplan’¹ är ett centralt begrepp i den här studien, Ulf P. Lundgren skriver:

I svenskt språkbruk har begreppet läroplan en mycket konkret betydelse, nämligen ett dokument i vilket utbildningens mål, innehåll och fördelning av tid anges. Begreppet ”curriculum” i engelskt språkbruk har en vidare innebörd. ”Curriculum” avser inte bara ett konkret dokument, (jfr termen syllabus) utan också hela den filosofi och de föreställningar som finns bakom en konkret läroplan.” (Lundgren, 1989, s. 21)

Lundgren ger ’läroplan’ betydelsen ”samhällets krav på uppfostran och utbildning” (Lundgren, 1989, s. 231) vilket är den definition som används i den här studien.² Läroplanen återfinns på olika arenor: formuleringsarenan, transformeringsarenan och realiseringsarenan (Linde, 2006, s. 6). Propositionen om ny skollag och andra skolpolitiska dokument är en del av formuleringsarenan, det är inom denna som skolans uppdrag att fostra formuleras.

Forskning som tar upp skolans fostran ur ett samhällsperspektiv studerar framförallt *formuleringsarenan*. Denna forskning studerar olika aspekter på ’fostran’, utan att ge begreppet en mer genomarbetad innebörd. Till exempel forskning om fostran i betydelsen *politiska kunskaper* (Almgren, 2006) och om *relationen mellan skolans fostransuppdrag och kunskapsuppdrag* (Olson, 2004). Forskning som ger ’fostran’ en mer genomarbetad innebörd studerar framförallt *realiseringsarenan*. Men i denna forskning saknas kopplingen till det omgivande samhället, som är väsentlig i den definition av ’läroplanen’ som görs ovan. Till exempel *värdepedagogisk forskning* (Colnerud & Thornberg, 2003) och *domänteoretisk forskning* om fostran (Thornberg, 2004). Exempel på forskning som studerar transformeringsarenan är Ann Quennerstedts avhandling *Kommunen – en part i utbildningspolitiken* (Quennerstedt, 2006, se till exempel s. 173).

¹ Enkla citationstecken används för att markera att det är ett begrepp som omtalas i texten.

² Detta begrepp har en vidare innebörd än det dokument som i Sverige heter läroplan. Dokumentet ”läroplanen” analyseras inte i den här studien.

Den här studien har både ambitionen att ge 'fostran' en mer genomarbetad innebörd och använda begreppet i en studie av *formuleringsarenan*. Den läroplansteoretiska utgångspunkten ger studien ett samhälleligt perspektiv på fostran.

1.2 Tidigare forskning

1.2.1 LÄROPLANSTEORI

Den läroplansteoretiska forskningen är enligt Lundgren "ett försök att bygga upp kunskap om hur utbildningsprocessers mål, innehåll och metodik formas i ett visst samhälle och en viss kultur" (Lundgren, 1989, s. 20). Lundgrens arbeten var utgångspunkten för Englunds avhandling (Englund, 2005, s. 41)³, som är den teoretiska utgångspunkten för den här studien. De två viktigaste resultaten i avhandlingen är i) att den medborgerliga läroplanskoden introduceras och placeras som överordnad den klassiska, den moraliska och den rationella läroplanskoden, ii) att tre olika utbildningskonceptioner konstrueras som ett sätt att sammanfatta föreställningar om utbildningens utformning inom den medborgerliga läroplanskoden (Englund, 2005, ss. 117, 128-129).

Englund ser tre vågor av skolpolitiskt reformarbete under nittonhundratalet, i och med respektive våg har det existerande utbildningssystemet ifrågasatts och förändrats. Det är i dessa tre vågor som Englund grundar sin konstruktion av de tre utbildningskonceptionerna (Englund, 2005, ss. 253-256). Den *patriarkaliska* och den *vetenskapligt-rationella* utbildningskonceptionen är konstruerade utifrån empiriska undersökningar av den skolpolitik som genomförts historiskt. Den tredje, *demokratiska*, utbildningskonceptionen har snarare förekommit som en strävan, än faktiskt varit genomförd politik (s. 251). De tre utbildningskonceptionerna kommer användas som idealtyper, se avsnitt 2 *Material och metod* nedan.

³ Referensen hänvisar till den svenska återutgåvningen från 2005 av avhandlingen *Curriculum as a Political Problem* som publicerades första gången 1986 på engelska. Till den svenska översättningen finns en inledning som bland annat diskuterar avhandlingens relevans 20 år senare.

Hypotesen är att dessa tre konceptioner, förutom att ses i en historisk dimension, också kan förstås som tidlösa föreställningssystem inom ramen för den medborgerliga läroplanskoden, med den vetenskapligt-rationella som den dominerande under senare tid, dock utmanad av den demokratiska. (Englund, 2005, s. 306)

Det är inom den medborgerliga läroplanskoden som de tre utbildningskonceptionerna går att använda som tidlösa föreställningssystem: idealtyper. Den empiriska undersökningen som Englund baserar utbildningskonceptionerna på studerade framförallt medborgerlig och politisk bildning. I och med konstruktionen av idealtyper argumenterar Englund för att konceptionerna går utöver den medborgerliga och politiska bildningen, och kan "relateras till ett samhälleligt sammanhang – utbildningssystemets plats och funktion i demokratin" (Englund, 2005, s. 307; se även not 2 s. 307, 369).

Den medborgerliga läroplanskoden tog form i och med det svenska utbildningssystemets anpassning till ett kapitalistiskt samhälle och införandet av allmän rösträtt. Det skedde framförallt i samband med skolreformerna år 1918-19 (Englund, 2005, s. 186). Social fostran och samhörighetsfostran är de centrala principerna i den medborgerliga läroplanskoden. (ss. 109-125, 126-128, 284). Den medborgerliga läroplanskoden är "den överordnade referensramen för det svenska skolväsendet från skolreformerna 1918/19 ... till 1980-talets inledning" (s. 12), ett rimligt antagande är att detta är sant även för dagens skola.⁴ Detta antagande är baserat på två argument (s. 13):

- Dagens skola är under demokratisk, statlig styrning och kontroll och följer samma nationella mål och riktlinjer.
- Dagens skola har en "värdeskapande roll" (s. 13) med fokus på medborgarskap och identitetsskapande, skolan formar medborgare.

Fostran har under nittonhundratalet sett olika ut, den medborgerliga läroplanskoden anger *övergripande* idéer om skolan, inom denna ges 'läroplanen' ett innehåll *i striden mellan* olika utbildningskonceptioner. Utbildningskonceptionerna har tagit form i kritik mot

⁴ Englund skriver: "Det beror på hur vi uttolkar den medborgerliga läroplanskodens gränser om vi skall betrakta den som gällande fortfarande eller inte och den frågan kan i högsta grad ställas som ett forskningsproblem..." (Englund, 2005, s. 13), ett problem som faller utanför den här studiens tidsmässiga ramar.

varandra, idéerna inom respektive konception är på det sättet oförenliga med idéerna inom en av de andra konceptionerna. Englund beskriver konceptionerna som ”föreställningssystem”, de är system av idéer som inom varje konception är förenliga med varandra (Englund, 2005, ss. 249-251, 321).

Den medborgerliga läroplanskoden är det överordnade sättet att se på skolan, de tre utbildningskonceptionerna kämpar om att bestämma läroplanen i överrensstämmelse med sina respektive idéer. Ett sätt att studera läroplanen är att dela upp den i tre arenor, där formuleringsarenan är den som befinner sig närmast skolpolitiken. Formuleringsarenan är den del av politiken som formulerar läroplanen (Linde, 2006, s. 19).

1.2.2 FOSTRAN OCH LÄROPLANSTEORI

Englunds avhandlingsarbete är utgångspunkt för skolpolitiska studier gjorda under nittio- och tjugohundratalet, tre av dessa studier presenteras nedan.

Jonas Qvarsebo (2006) studerar i sin doktorsavhandling *Barnets fostran – Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962* vilken innebär ’fostran’ har haft. Syftet med studien ligger nära den här studiens intresse för skolans uppdrag att fostra (ss. 173-179). Qvarsebo identifierar två diskurser för fostran, den miljöorienterade och den moraliskt orienterade:

Den miljöorienterade diskursen utgjorde formen – med hjälp av nyckelord som individ, utveckling, demokrati, vetenskap och modernitet – medan den moraliskt orienterade diskursen utgjorde själva innehållet, vilket i stor utsträckning fortfarande handlade om att upprätthålla skolans ordning och reglera elevernas uppförande på olika sätt. (s. 179)

Qvarsebo konstaterar att skolans fostransuppdrag är kopplat till vad skolans roll i samhället är, vilket anger en koppling mellan Englunds utbildningskonceptioner och fostran i mer generell mening. Qvarsebos genomgång av innebörden i ’fostran’ från 1918 till 1962 är viktig i konstruktionen av det idealtypsverktyg som använts i den här studien (ss. 47-67).

Jens Pedersen (2004) syftar i sin licentiatavhandling *Vägar till värderingar och värden – Skolans sociala fostran i läroplanstexter och pedagogisk praktik* till ”att studera hur skolans

personlighets- och värderingspåverkande arbete behandlats i skolans läroplaner från Lgr 1962 fram till Lpof 94” (s. 17).⁵ Pedersen använder sig av det teoretiska perspektivet *begreppshistoria*. Utan att ansluta den här studien till detta perspektiv, kan några beröringspunkter pekas ut. Både Pedersens studie och den här studien avser att ge ’fostran’ ett innehåll. Den metod som används i den här studiens undersökning är inspirerad av Pedersens metod (jfr ss. 22-24). Se vidare avsnitt 2 *Material och metod* nedan. Pedersen menar att det skett en förskjutning i fostrans mål från personliga egenskaper, via värderingar till fasta grundläggande värden. Slutpunkten i Pedersens studie är alltså *värdegrunden* som den skrivs fram i Lpo 94 och Lpf 94. I dessa läroplansdokument är *medlen för fostran* representerade av begrepp som ”överföra, förmedla, förankra, hävda, gestalta” (s. 49) till skillnad från tidigare läroplansdokument som har betonat den sociala gemenskapen och individualisering som vägar att nå målet. Pedersen konstaterar att ”individualisering ser ut att ha förvandlats till individualism...” (s. 52). I Lpf 94 framstår alltså eleverna som passiva mottagare av fasta (etnocentriska) värden som överförs utan någon vidare diskussion (ss. 49-54). Den här studiens resultat diskuteras i relation till Pedersens resultat.

I Maria Olsons text *Vilka medborgare skulle skolan fostra då? Och nu?* (Olson, 2004) jämför författaren skolans medborgarfostran som den uttrycks i fyrtiotalets och nittiotalets styrdokument. En viktig skillnad mellan den här studien och Olsons är att den här studien avser att visa på *vilket innehåll* skolans fostran har, inte att fokusera *ett specifikt innehåll – medborgaren*. Olsons studie är intressant eftersom den tillsammans med Pedersens studie pekar på förändringar som skett fram till och med nittiotalet i skolans fostransuppdrag. Olson menar att det skett en förändring i *hur* skolan ska fostra till demokratiska medborgare. Enligt nittiotalets styrdokument ska eleverna skolas in i en demokratisk kultur genom lärarens arbetssätt och öppna ställningstagande för sådana värderingar. Detta kan jämföras med styrdokumentet från fyrtiotalet där medborgarfostran handlade om att förbättra demokratin (ss. 132-133). På samma sätt syftar inte medborgarfostran längre till att förse samhället med politiskt aktiva medborgare, utan i nittiotalets styrdokument beskrivs en medborgarfostran som ska förse arbetsmarknaden

⁵ ”Lpof” är en hopslagning av Lpo och Lpf, se Pedersen (2004, s. 45)

med för ändamålet väl utrustade individer (Olson, 2004, ss. 134-136; jfr Englund, 1993). Resultatet blir, menar Olson, att ”skolan ses nu snarare som en efterföljare till samhällsutvecklingen än en föregångare till den” (Olson, 2004, s. 138). Olson drar också en intressant slutsats om förhållandet mellan skolans kunskapsuppdrag och fostransuppdrag:

Om vi här kort återgår till frågan om 90-talets dominansförhållande mellan skolans fostransuppdrag och kunskapsuppdrag, så tycks skolans fostransuppdrag ha förlorat mark under 90-talet. Fostransuppdraget är underordnat kunskapsuppdraget, istället för tvärtom, som var fallet på 40-talet (Olson, 2004, s. 139).

Uppdelningen i kunskapsuppdrag och fostransuppdrag, och *hur* skolan fostrar diskuteras i relation till den här studiens resultat.

1.2.3 FOSTRANSBEGREPPET I SKOLAN

Fostran är ett vardagligt ord som kan ges olika betydelser. I en enkel betydelse kan fostran sägas vara en aktivitet som ”avser att bidra till att forma barns och ungdomars karaktär och handlande till något som hålls för *önskvärt*” (Fjellström, 2004, s. 146). Nedan följer en fördjupning och samtidigt en mer användbar definition av ’fostran’.

I skolan förekommer både avsiktlig och oavsiktlig verksamhet. Båda delarna är i någon mån *genomtänkta* och formulerade på formuleringsarenan, de idéer som uttrycks kan ses som meningsfulla för skolans verksamhet och meningsfulla att analysera. Dessa idéer reglerar skolans verksamhet, och fostransförhållandet mellan samhälle och medborgare. Fjellström utvecklar ’fostran’ genom fem kriterier som kan användas för att skilja fostran från närliggande aktiviteter såsom lärande och omsorg. Dessa kriterier är *rationalitetskriteriet*, *avsiktskriteriet*, *rimlighetskriteriet*, *karaktärskriteriet* och *det etiska kriteriet* (Fjellström, 2004, s. 148-149).

- Rationalitetskriteriet innebär att fostran måste utgå från eleven som en rationell individ. Fjellström menar att eleven ska ha möjlighet att ifrågasätta fostran, vilket inte är möjligt vid till exempel indoktrinering. Detta krav på fostran är ett argument för att det är intressant att studera enligt vilken rationalitet fostran sker, och vilken roll värden får i fostran (ss. 154-158).

- Karaktärskriteriet innebär att fostran påverkar elevens värden och handlingar till skillnad från lärande som mer tydligt påverkar elevernas tänkande. Förhållandet mellan värden, handlingar och tänkande finns i undervisningspraktiken men också som idéer om fostran (ss. 159-164).
- Rimlighetskriteriet innebär att det finns en koppling mellan fostran som medel och fostran som mål. Den handling som är fostrande ska rimligen leda till det önskade fostransmålet. Kopplingen mellan handling och resultat gör de medel som används för fostran intressanta (ss. 152-154).
- Avsiktskriteriet innebär att det finns formulerade avsikter med fostran. De kan formuleras konkret av lärare i undervisningen, men också i styrdokument, eller ”byggas in” i skolans organisation. De avsikter läraren har i undervisningen kan kopplas till de mål olika intressenter har med skolan (ss. 149-152).
- Det etiska kriteriet innebär att fostran alltid innehåller någon form av ideal för elevens personlighet. Det finns en välvillig tanke med de värderingar som utgör idealet. Olika intressenter i skolan kan stå för olika ideal, avsikten med ett ideal är att det ska synas i skolans mål (ss. 165-167).

De fem kriterierna är grunden för de aspekter av fostran som beskrivs i den här studiens analysinstrument, se avsnitt 2.2 *Analysinstrumentet*.

1.3 Syfte och frågeställningar

Den läroplansteoretiska forskningen studerar relationen mellan skola och samhälle, 'läroplan' är det teoretiska begrepp som används för att beskriva denna relation vid ett givet tillfälle⁶. En mer genomarbetad innebörd i 'fostran' har framförallt används i studier av *realiseringsarenan*, det är på formuleringsarenan som skolans får sitt formella uppdrag att fostra. Den här studiens syfte är att inom formuleringsarena studera dagens skolas uppdrag att fostra. Inom den medborgerliga läroplanskoden finns tre utbildningskonceptioner som för fram var sitt synsätt på skolan. Inom läroplanskoderna finns idéer som specifikt kan kopplas till skolans fostransuppdrag. De fem kriterier för

⁶ 'Läroplan' syftar *inte* på styrdokumentet utan används i enlighet med definitionen i avsnitt 1 *Inledning*.

fostran som Fjellström (2004, ss. 148-149) diskuterar ger en fördjupad syn på fostran. Utifrån studiens syfte, med hjälp av de teorier som presenterats ovan, ställs två preciserade frågeställningar upp:

- Vilka idéer om skolans uppdrag att fostra finns på formuleringsarenan?
- På vilket sätt är dessa idéer förenliga respektive oförenliga utifrån utbildningskonceptionerna?

Den första frågeställningen bidrar till studien genom att ta fram olika sätt att tänka om fostran. Idéer om skolans uppdrag att fostra förväntas utgöra grunden för det uppdrag skolan får. Den andra frågeställningen bygger på den första, den kopplar idéerna till varandra och bidrar till studien genom att analysera skolans uppdrag att fostra som en helhet som kan innehålla både förenliga och oförenliga idéer.

Forskning om fostran som en fråga för läraren kompletteras, med fostran som en fråga för samhället. Den här studien kombinerar läroplansteoretisk forskning om skolan och samhället med en mer genomarbetad definition av fostransbegreppet. Genom en analys av skolans uppdrag att fostra med hjälp av utbildningskonceptionerna, som vidareutvecklats med en mer genomarbetad syn på fostran, problematiseras idéer om fostran i skolpolitiken.

2 Material och metod

2.1 Material

Med utgångspunkt i den här studiens syfte att studera dagens skolas uppdrag att fostra på formuleringsarenan används regeringens proposition om ny skollag (Prop. 2009/10:165) som material för undersökningen. I propositionen om ny skollag motiverar regeringen föreslagna ändringar i skollagen, materialet innehåller idéerna bakom skolans fostransuppdrag, så som det skrivs fram i lagen. Undersökningen är av praktiska skäl avgränsad till de delar av propositionen som behandlar grundskolan. Under rubriken *Skälen för regeringens förslag* i propositionen finns motiveringstexten till de ändringar som föreslås, det är endast den texten som analyseras.⁷

Att begränsa undersökningen till grundskolan innebär att studiens resultat gäller för denna skolform, inte för hela skolväsendet. Det finns två argument för att avgränsningen får begränsade konsekvenser. För det första förväntas idéer om fostran i grundskolan återkomma även i de andra skolformerna, många av idéerna gäller för hela skolan, för det andra är grundskolan en av fyra obligatoriska skolformer och den med flest elever⁸.

Det finns flera dokument på formuleringsarenan som kan studeras för att uppfylla den här studiens syfte att studera dagens skolas uppdrag att fostra på formuleringsarenan. Att analysera propositionen om ny skollag innebär att idéer om *förändringar* i skollagen studeras, motiveringar till sådant som *inte ändras* finns inte nödvändigtvis med i texten. Texten i propositionen är kortfattad och stora principiella frågor tas inte upp på ett uttömmande sätt. Jämfört med till exempel en analys av förslaget till nya läroplansdokument (U2009/312/S) är idéerna i propositionen om ny skollag generella och utan att vara direkt styrande.

⁷ För en utförligare beskrivning av propositionens delar se bilaga 1 *Propositionen om ny skollag*

⁸ De tre andra är i enlighet med propositionen om ny skollag grundsärskolan, specialskolan och sameskolan (Prop. 2009/10:165, s. 210).

Valet av propositionen som material för undersökningen är strategiskt. Skollagen är ett övergripande styrdokument som är kritiskt för skolans verksamhet i Sverige, den kommer, trots sin generella karaktär, att utgöra grunden i skolans långsiktiga arbete och stora delar av lagen förväntas reglera skolans verksamhet under ett par decennier framöver (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2007, ss. 248-249; Colnerud (Red.), 2004, s. 10). Propositionen föreslår en genomgripande förändring av skolan, vilket innebär att de väsentliga idéerna om skolan finns med. *Idéerna bakom skollagen* finns även i utredningen inför propositionen (Ds 2009:25), fördelen med propositionen är att den har tydligare avsändare och mottagare jämfört med utredningen.

Formuleringsarenan kan studeras med annat material. Till exempel kan debatter eller intervjuer med berörda politiker och tjänstemän analyseras. En analys av propositionen om ny skollag är det bästa sättet att uppfylla den här studiens syfte att studera dagens skolas uppdrag att fostra på formuleringsarenan eftersom det är ett sätt att få en heltäckande bild av idéerna, de är noggrant formulerade i en argumenterande text som är direkt kopplad till den tänkta lagtexten.

2.1.1 TEXTANALYS OCH TOLKNING

Valet av material leder i det här fallet även till en metod: textanalys. Texter relaterar på olika sätt...

... till människor och grupper av människor. Det finns människor som har skapat texterna. Det finns för det mesta människor som är deras mottagare. Texterna speglar både medvetna och omedvetna föreställningar som människor i texternas tillkomstmiljö hyser. (Borgström & Boréus, 2005, s. 15)

Enligt Borgström & Boréus (2005) är fem element väsentliga i texttolkning: texten, avsändaren, mottagaren, kontexten⁹, och uttolkaren. Propositionen om ny skollag, som analyseras i den här studien, har regeringen som en tydlig avsändare. Mottagare är framförallt Sveriges riksdag och de som är verksamma inom skolan, men på ett sätt hela svenska folket. Texten, avsändare och mottagare är i den här studien framförallt koppla-

⁹ "det sociala sammanhang i vilket texten producerats eller konsumerats (inklusive diskurser den kan relateras till)" (Borgström & Boréus, 2005, s. 24)

de till formuleringsarenan. Det finns mottagare även på transformerings- och realiseringsarenorna, dessa finns inte med i den här studien¹⁰. Textens kontext utgörs av den medborgerliga läroplanskoden diskuterad ovan, men också av det politiska och mediala sammanhang som texten producerats inom. I den här studien tolkas texten utifrån de tre utbildningskonceptionerna, de finns inom den medborgerliga läroplanskoden. Tolkningen görs inom samma kontext som texten. Det är själva studien som är uttolkare av texten. Det analysinstrument som konstrueras nedan är det verktyg som används för tolkningen (ss. 23-25, 158-159). Det innebär att den här studien använder en tolkningsstrategi som utgår från uttolkaren, texten betyder ”det uttolkaren ser att den betyder” (s. 25).

2.2 Analysinstrumentet

2.2.1 IDEALTYPANALYS

För att besvara studiens första frågeställning behövs ett analysinstrument som är användbart för att ta reda på idéer om skolans uppdrag att fostra. Den andra frågeställningen relaterar dessa idéer till utbildningskonceptionerna. Frågeställningarna går att besvara med utbildningskonceptionerna som analysinstrument i en textanalys. Idealtyperna utgör ”... en renodling av vissa bestämda element av verkligheten...” (Esaiasson m.fl., 2007, s. 158), där elementen i det här analysinstrumentet är fyra aspekter på ’fostran’ inom de tre utbildningskonceptionerna. Tillsammans utgör detta analysinstrumentet, vilket är beskrivet i 2.3 *Idealtyperna* och sammanställt i tabell 1 nedan. Idealtyperna fungerar som en sorts raster som läggs över texten för att få dess innehåll att träda fram på ett intressant sätt (Demker, 1993, ss. 71-72; Borgström & Boréus, 2005, s. 159).

2.2.2 VALIDITET

Den övergripande frågan för en bedömning av analysinstrumentets validitet är huruvida det lyckas säga något intressant om materialet. Denna fråga kan konkretiseras till frågor om *operationaliserbarhet*, *uteslutande kategorier* och *uttömmande kategorier* (Esaiasson

¹⁰ Detta innebär till exempel att *konsekvenser* av en idé i skollagen inte påverkar tolkningen.

m.fl., 2007, ss. 159-163; Eneroth, 1984, ss. 150-151). Idealtyperna är operationaliserade i texten ovan och i tabell 1 på ett sätt så att de går att relatera till materialet. De idéer om fostran som finns i propositionen om ny skollag kan förväntas uttryckas på ett sådant sätt att aspekterna på fostran kan identifieras. Idealtyperna är uteslutande kategorier i och med att de konstruerats utifrån de idéer som befinner sig i en konflikt inom den medborgerliga läroplanskoden. Detta är tydligast i konceptionernas historiska framväxt. Englunds historiska genomgång, som diskuteras ovan, är grunden för att idealtyperna är uttömmande: det är dessa tre konceptioner som finns inom den medborgerliga läroplanskoden (Englund, 2005, s. 256-257)¹¹. Utifrån diskussionen om materialet ovan är analysinstrumentet väl konstruerat, det mäter vad det avser mäta (Esaiasson m.fl., 2007, s. 64).

2.2.3 TOLKNING, RELIABILITET OCH INTERSUBJEKTIVITET

Den här studien använder ett på förhand definierat analysinstrument som sätter upp tydliga begränsningar för hur texten kan tolkas. Fördelen med detta är att analysen blir strukturerad och kan genomföras relativt smidigt. Det gör också tolkningsmomentet mindre känsligt för uttolkarens förförståelse eftersom även förförståelsen behandlas i förväg (Borgström & Boréus, 2005, ss. 23-25). Förförståelsen finns också i de val som jag som författare genomgående gjort i arbetet med studien: val av teoretiska utgångspunkter och vilka andra forskare som använts och val av material. I den här studien påverkar förförståelsen framförallt de tolkningar som krävs i användningen av analysinstrumentet. Borgström & Boréus menar att risken med de på förhand konstruerade idealtyperna är att de tvingas på materialet, eller att det sker en kraftig anpassning i tolkningen av materialet till idealtyperna. Den här studien hanterar detta problem genom att redogöra för idealtypernas *idésystem* snarare än ett antal ”avcheckningsfrågor”, det är på detta sätt analysinstrumentet har använts i undersökningen (Borgström & Boréus, 2005, ss. 171-172).

Analysinstrumentet används för att markera nyckelord och citat i texten¹². Reliabiliteten i undersökningen beror på hur konsekvent tolkningen av texten utifrån analysinstrument

¹¹ Det är viktigt att påpeka att trots utbildningskonceptionernas tydliga koppling till den historiska kontext de växt fram i är de inte empiriska i och med Englunds argumentation för utbildningskonceptionerna som idealtyper, de har istället blivit teoretiska konstruktioner. Det finns ingen empirisk motsvarighet till de idealtyper som används i den här studien (Borgström & Boréus, 2005, s. 159).

¹² För en utförlig beskrivning av arbetet med undersökningen se bilaga 2 *Kodning och undersökning*.

är. I undersökningen har materialet bearbetats i flera omgångar, tolkningen av varje del av texten är kontrollerad i relation till de övriga delarna. Genom en noggrant genomförd analys, med systematiska anteckningar av tolkningarna är reliabiliteten i undersökningen hög¹³ (Esaiasson m.fl., 2007, ss. 70-71). Tolkningen av texten är gjord utifrån analysinstrumentet. Det ger en god intersubjektivitet eftersom analysinstrumentet begränsar möjligheten för olika forskare att komma fram till olika resultat (Borgström & Boréus, 2005, ss. 173-176; Esaiasson m.fl., 2007, s. 24)

2.2.4 KRITERIER FÖR SLUTSATSDRAGNING

Analysinstrumentet används i undersökningen för att svara på de preciserade frågeställningarna. För den första frågeställningen är det *förekomsten* av intressanta nyckelord och citat som är kriteriet för vilka idéer om fostran som finns på formuleringsarenan. Utifrån analysinstrumentet är idéer inom många olika delar intressanta för fostran, utöver de som uttryckligen berör fostran. Idéerna tolkas i relation till den större helhet som idealtyperna innebär. Den andra frågeställningen tar fasta på denna relation och analyserar förenliga och oförenliga idéer utifrån utbildningskonceptionerna. Som diskuterats ovan (och beskrivs nedan) utgör idéer inom samma utbildningskonception, inom samma idealtyp, ett system av idéer, detta är kriteriet för att idéerna är förenliga med varandra. Inom den medborgerliga läroplanskoden är utbildningskonceptionerna i konflikt med varandra, kriteriet för oförenliga idéer är att de finns inom olika idealtyper. Med dessa kriterier uppfyller svaren på frågeställningarna den här studiens syfte att studera dagens skolas uppdrag att fostra på formuleringsarenan.

2.3 Idealtyperna

2.3.1 FYRA ASPEKTER PÅ FOSTRAN

Utifrån de fem kriterier som Fjellström (2004) använder för att särskilja fostran från lärande använder den här studien fyra frågor som anger vilka aspekter av utbildningskonceptionerna som är intressanta för att svara på frågeställningarna: *vad räk-*

¹³ Det analyserade materialet och tillhörande anteckningar tillhandahålls av författaren.

nas som fostran? vad i fostran är kunskap respektive värden? vilka är medlen för fostran? och vilka är fostransmålen? Fjellström använder kriterierna för att argumentera för att fostran skiljer sig från andra aktiviteter. Med karaktärskriteriet och det etiska kriteriet argumenterar Fjellström (2004) för att fostran är skilt från lärande (s. 158). I konstruktionen av idealtyperna utifrån Englund's utbildningskonceptioner nedan är Fjellströms kriterier ledande för vilka aspekter av fostran som fokuseras. Analysinstrumentet ger fostransbegreppet olika betydelse inom de olika idésystem som idealtyperna utgör. Det kan jämföras med de ursprungliga utbildningskonceptionerna som snarare gav betydelse till begreppet 'utbildning' (Englund 1993, ss. 28-31).

2.3.2 TRE UTBILDNINGSKONCEPTIONER

Den patriarkaliska idealtypen

Den patriarkaliska utbildningskonceptionen tog form i början av nittonhundratalet. Liberala och socialdemokratiska politiker ställde krav på att det skulle finnas en sekulariserad skola, tillgänglig för alla. Den patriarkaliska utbildningskonceptionen var främst kopplad till en perennialistisk utbildningsfilosofi¹⁴, vilket syntes i det tydliga fokuset på nationen (Englund, 2005, ss. 259, 308). Under den period när den patriarkaliska konceptionen dominerade gällde det som Englund (1993) kallar värderationalitet: framförallt nationalistiska och religiösa värden stod "ovanför all diskussion" (ss. 26, 30). Både värden och sanningar sågs som bestående, och det var skolans uppgift att förmedla dessa (Stensmo, 2007, s. 247). De bestående värdena gör den patriarkaliska utbildningskonceptionen överindividuell, fostran är inriktad på att uppnå *samhällets mål*. Skolan ska i första hand fostra, kunskap är inte nödvändigt för alla och får inte störa den karaktärsdanning som sker i skolan (Qvarsebo, 2006, ss. 47-50). Detta märks i fostransmålen och i medlen för fostran. Skolan ska genom fysiska och teoretiska övningar prägla en viss karaktär hos eleverna. Ett annat medel för fostran är att eleverna grupperas efter begåvning och efter kön (Qvarsebo, 2006, ss. 47-50). Medborgarna socialiseras in i de viktiga sociala sammanhangen familj och församling, och in i själva industrisamhället (Englund, 2005, s. 308). Det tydliga målet för karaktärsdanningen är en dygdig, arbetsduglig personlighet.

¹⁴ I texten förekommer hänvisningar till de fyra moderna utbildningsfilosofierna perennialism, essentialism, progressivism och rekonstruktionism, för en översiktlig genomgång se Stensmo (2007).

Idealen för fostran är en ”duglig karaktär” som uppnås genom lydnad och viljestyrka (Englund, 2005, s. 259). Skolan är en förberedelse för livet i nationen och i det industrialiserade samhället, differentiering i ”massan” och ”eliten” är en del i detta (Englund, 2005, s. 260).

Den vetenskapligt-rationella idealtypen

Efter andra världskriget diskuterades skolan i termer av demokratisk fostran och skolan förväntas bidra till samhällsutveckling. Den nioåriga enhetsskolan infördes i Sverige, en skola som skulle vara jämlik över hela landet (Englund, 2005, s. 262). Skolsystemets koppling till de politiska ideologierna blev mindre, istället dominerade de administrativa och vetenskapligt-rationella argumenten när skolan förändrades. Kopplingar till utbildningsfilosofiska idéer gjordes inte uttryckligen i debatten, men Englund menar att essentialistiska idéer togs för givna och dominerade när det gällde skolans innehåll och progressivistiska idéer hade inflytande över skolans arbetssätt (Englund, 2005, s. 264). Den patriarkaliska värderationaliteten ersätts i den vetenskapligt-rationella konceptionen av en teknisk rationalitet, som med utveckling i fokus legitimeras av en förmodat objektiv vetenskap. Fostran kopplas till ett värdeneutralt utvecklingsbegrepp (Englund, 1993, ss. 26, 30; Qvarsebo, 2006, ss. 61-65). Etiska frågor betraktas som *kunskap* som förs över till eleven (Stensmo, 2007, ss. 209-210, 243-244). De demokratiska värdena betraktas som en neutral ”överideologi”, en följd av detta blir att ideologiernas och politikens roll blir mindre synlig, skilda värderingar döljs i en ensidig uppfattning om den objektiva vetenskapen (Englund, 2005, s. 266). ’Fostran’ får innebörden *individuella mål*. Vissa delar av undervisningen syftar till att överföra värden (värderationellt), andra delar av undervisningen är fria från värden (vetenskapligt-rationell) (Englund, 1993, s. 36). Skolans kunskapsuppdrag ses som överordnat fostransuppdraget (Englund, 2005, ss. 266-267), undervisningen ska vara demokratisk, vilande på en objektiv vetenskaplig grund. Experter och vetenskapsmän löser samhällets problem, rationella beslut baseras på vetenskapens resultat (Englund, 2005, s. 267). En vilja att kontrollera och reglera eleverna i relation till kunskapsuppdraget skrivs fram i Lgr-62: ”skolsvårigheter”, ordnings- och disciplineringsproblem och kontroll av oskick. Eftersom eleven betraktas som framtida arbetskraft, präglas skolgången av en fostran in i arbetslivet, men också till konsument och till sam-

hällsnyttighet. Eleven ska bli livsanpassad. Fostran sker i enlighet med essentialistiska idéer om vilka kunskaper som krävs för att uppnå dessa mål (Qvarsebo, 2006, ss. 61-65).

Den demokratiska idealtypen

Under sjuttioalet ifrågasattes de vetenskapliga sanningarna inom den demokratiska utbildningskonceptionen, vetenskapen ansågs otillräcklig (Englund, 2005, s. 273). Bland andra LO engagerade sig i den skolpolitiska diskussionen med krav på jämlika "politiska resurser" (Englund, 2005, s. 268). Rekonstruktionistiska idéer blev vanliga i skoldebatten: "Skolan skulle delta som politisk kraft i byggandet av ett bättre samhälle" (Englund, 2005, s. 272). Samtidigt hade de progressivistiska idéerna inflytande: skollämnena sågs som ett medel för barnets personliga utveckling. Englund (1993) kopplar den demokratiska utbildningskonceptionen till en kommunikativ rationalitet där värden och fakta kritiskt granskas och jämförs (Englund, 1993, ss. 26-30). I likhet med den patriarkaliska konceptionen finns ett ideal för etiken, till skillnad från den vetenskapligt-rationella konceptionen finns det inte någon kunskap fri från värden. Värdefrågor, liksom andra delar av skolan, behandlas i en process, dialogen är ett viktigt sätt att fostra (Englund, 2005, s. 280; Stensmo, 2007, s. 262). Konceptionen är till stor del en reaktion mot essentialismens oförmåga att uppfylla skolans övergripande samhällliga mål, men inom den demokratiska utbildningskonceptionen finns också progressivistiska idéer om elevens personlighetsutveckling (Englund, 2005, s. 273). I linje med kritiken mot de essentialistiska idéerna var det i första hand skolans arbetssätt som skulle förändras för att möta nya rekonstruktionistiska krav på skolan (Englund, 2005, s. 280; Englund, 1993, s. 37). Betoning läggs på den sociala situationen som eleverna befinner sig i, samarbete och utveckling fostrar eleverna till demokratiska medborgare, inte kontroll. Målen med fostran är framförallt samhällets mål: att nå fram till det utopiska samhället. För detta krävs samhällets demokratiska omdaning, skolans ges en jämlikhetsfrämjande roll (Englund, 2005, s. 268; Qvarsebo, 2006, ss. 54-56). "Den högre målsättningen till vilken skolpolitiken skulle länkas gällde således främst löntagarnas medbestämmande" (Englund, 2005, s. 269). Reella möjligheter till inflytande, jämlikhetsbegreppet utökades till "att gälla frågor om makt och inflytande" (Englund, 2005, s. 268). Det läggs större vikt vid skolans samhällsförberedande roll än den yrkesförberedande. Den demokratiska utbildningskonceptionen har inte varit dominerande i någon period under nittonhundratalet, den har

inte samma historiska förankring som de patriarkaliska och vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionerna (Englund, 2005, s. 257).

Tabell 1: Idealtyper för idéer om fostran inom den medborgerliga läroplanskoden

	Patriarkalisk	Vetenskapligt-rationell	Demokratisk
<i>Vad räknas som fostran?</i>	Värderationalitet med uttalade överordnade värden, som är samhällets mål.	Teknisk ändamålsrationalitet med uttalade värden dolda av "objektiv" vetenskap eller uttalade ändamålsvärden.	Kommunikativ rationalitet med föränderliga värden. Värden är del av en process.
<i>Vad i fostran är kunskap respektive värden?</i>	Överindividuella värden. Skolan ska fostra för att uppnå samhällets mål. Kunskap inte nödvändig för alla, underordnat fostran.	Individuella värden. Skolan ska utbilda för att individen ska uppnå sina mål. Kunskapsuppdraget överordnat fostransuppdraget.	Samhälleliga värden. Skolan ska fostra för att skapa ett bättre (utopiskt) samhälle. Kunskap är del i fostran, värden finns i all kunskap.
<i>Vilka är medlen för fostran?</i>	Karaktärsdanande fostran. Socialisering in i familj, församling, industrisamhälle. Lydnad och trohet.	Vetenskapens kunskap formar eleven. Psykologisk vetenskap används för att på bästa sätt "föra över" kunskaper. Kontroll och ordning	Demokratiska övningar med vikt på kommunikation och handling. Sociala situationer viktiga. Samarbete och utveckling.
<i>Vilka är fostransmålen?</i>	Karaktärsfostran. Dygder såsom arbetsduglighet, lydnad och viljestyrka. Skolan är förberedelse för livet i samhället, med dess olika positioner.	Medborgarutbildning. Individen ska göra rationella val baserade på vetenskapliga argument. Skolan är förberedelse för yrkes- och samhällslivet, utbildningen formas av dessa behov.	Demokratifostran. Medborgarens möjlighet till inflytande, deltagande, kritiskt ifrågasättande, social handling. Förberedelse för att skapa ett bättre samhälle.

Fyra aspekter av fostran utifrån Fjellström (2004, ss. 148-149) används för att skapa tre idealtyper för idéer om fostran utifrån Englunds tre utbildningskonceptioner. Idealtyperna används som analysinstrument i den här studiens undersökning.

3 Undersökningens resultat

Ur propositionen om ny skollag analyseras sex allmänna kapitel och ett kapitel kopplat till skolformen grundskolan¹⁵. I den första delen, *3.1 Idéer om fostran i propositionen om ny skollag*, presenteras idéer från dessa sju kapitel uppdelat efter de fyra aspekter av fostran som finns i analysinstrumentet. I den andra delen *3.2 Förenliga idéer inom utbildningskonceptionerna* presenteras utbildningskonceptionerna var för sig, och vad som utmärker idéerna inom respektive konception. I den tredje delen *3.3 Oförenliga idéer om fostran mellan utbildningskonceptionerna* resoneras kring de motsättningar som finns mellan idéerna från den första delen.

3.1 Idéer om fostran i propositionen om ny skollag

Tabell 2 är en sammanställning av idéerna ur propositionen om ny skollag. Texten nedan redogör för idéerna och hur de har tolkats vara idéer om skolans uppdrag att fostra. Resultatet av tolkningen finns sammanställt i tabell 3.

¹⁵ Om inget annat anges avser sidhänvisningar i hela avsnitt 3 *Undersökningens resultat* propositionen om ny skollag, Prop. 2009/10:165.

Tabell 2: Idéer i propositionen om ny skollag

	Patriarkalisk	Vetenskapligt-rationell	Demokratisk
<i>Vad räknas som fostran?</i>		Idén om mänskliga rättigheter och demokratiska värden som fasta grundläggande värden. 'Undervisning' och 'utbildning' är skilda aktiviteter som präglas av olika värden.	Värdegrundsarbete ska vara ett sätt att förebygga diskriminering, mobbning och annan kränkande behandling.
<i>Vad i fostran är kunskap respektive värden?</i>		Undervisningen kan och ska vara värdeneutral. Värden är ett kunskapsproblem. Undervisningen ger mätbara resultat. Studiero för kunskap och individuell utveckling.	En vid definition av 'utbildning' och 'undervisning' ska användas, värden och kunskap är oskiljbara.
<i>Vilka är medlen för fostran?</i>	Skolan är en plikt som det inte går att bli befriad från.	Skolan är fokuserad på kunskap, både i förhållande till elevens utveckling och undervisningen. Disciplinåtgärder är fria från värden och kan användas för att ge eleverna den kunskap de har rätt till.	Skolans organisation och elevinflytande är viktigt för elevernas demokratiska socialisation.
<i>Vilka är fostransmålen?</i>		Skolan hjälper eleverna med deras <i>personliga utveckling</i> att bli kompetenta och ansvarskännande medborgare. Egenskaper som förbereder eleverna för samhällslivet.	<i>Samhället</i> behöver medborgare som kan tänka kritiskt, lyssna och argumentera. Egenskaper som ger individen inflytande i samhället.

Tabellen är en sammanställning av textanalysen gjord utifrån det analysinstrument som konstrueras i avsnitt 2.2 *Analysinstrumentet* och 2.3 *Idealtyperna*.

3.1.1 VAD RÄKNAS SOM FOSTRAN?

... utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.” (s. 221)

De mänskliga rättigheterna och demokratiska värderingar är fasta grundläggande värden som inte behöver ifrågasättas eller diskuteras¹⁶. Dessa värden skiljer sig från, och får sin status gentemot, konfessionella värden (s. 226). Definitionen av 'undervisning' respektive 'utbildning' i texten är viktig. 'Undervisning' är planerade aktiviteter under ledning av en lärare, 'utbildning' är ett vidare begrepp som "kan omfatta annan verksamhet än undervisning i den inre och yttre miljön, t.ex. på skolgården och i matsalen..." (s. 218). De fasta grundläggande värdena kopplas till både 'utbildning' och 'undervisning', emedan de konfessionella värdena endast får förekomma i 'utbildning' (s. 225). Även i en fristående (och konfessionell) skola ska 'undervisningen' "vila på vetenskaplig grund och vara saklig och allsidig" (s. 227), men konfessionella inslag får alltså förekomma i 'utbildningen'. Att hålla isär mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar från konfessionella värden ger de förstnämnda en neutral status som fast grundläggande värden. På samma sätt är läroplansdokumentet ett nationellt bestämt dokument som innehåller "värdegrund ... normer och värden, den rådande synen på kunskaper ... som ingen huvudman rimligtvis kan ställa sig vid sidan av" (s. 232). Utan diskussion om dessa värden, eller varför det är viktigt med nationellt gemensamma värden, är detta en vetenskapligt-rationell idé. Idén om fasta grundläggande värden har betydelse för rationalitetsaspekten av fostran¹⁷, i en skola präglad av fasta värden begränsas elevens möjligheter att fråga "hur? varför? av vilka skäl?" (Fjellström, 2004, ss. 158). Att hålla isär 'utbildning' och 'undervisning' som två skilda aktiviteter, som kan präglas av olika värden, är en vetenskapligt-rationell idé: det är möjligt för 'undervisningen' att vara saklig och allsidig samtidigt som det förekommer

¹⁶ Att dessa värden omnämns som demokratiska innebär *inte* att de är uttryck för den demokratiska idealtypen. Den demokratiska idealtypen lägger stor vikt vid demokrati som en process. Demokratiska värden kan mycket väl sammanfalla med den demokratiska idealtypen, men det står så inte i texten. De fasta grundläggande värdena diskuteras inte och är inte motiverade i texten.

¹⁷ Det ligger nära till hands att tolka dessa värden som bestående och överordnade, tillhörande den patriarkaliska utbildningskonceptionen. Tolkningen att de fasta grundläggande värdena, *demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter*, är vetenskapligt-rationella är baserad på två argument: i) de beskrivs som "neutrala värden" motiverade av vetenskapliga sanningar vilket förutsätter den syn på vetenskap som finns inom den vetenskapligt-rationella konceptionen, ii) i skolans verksamhet är värdena självklara och samtidigt underordnade kunskapsuppdraget vilket är en idé inom den vetenskapligt-rationella konceptionen (se också stycket 3.1.2 *Vad i fostran är kunskap respektive värden?*).

inslag i 'utbildningen' som är något annat än saklig och allsidig. Detta är en idé som också berör förhållandet mellan skolans kunskapsuppdrag och fostransuppdrag, samtidigt som det handlar om med vilka medel skolan ska fostra.

Själva arbetet med värdena ska vara ett sätt att uppnå något annat: "värdegrundsarbete ... syftande till att förebygga diskriminering, mobbning och annan kränkande behandling" (s. 331). Detta är en idé inom den demokratiska idealtypen. Idén innebär att fostran är något mer komplext än att överföra värden, fostran är en process där värden och värdefrågor behandlas.

3.1.2 VAD I FOSTRAN ÄR KUNSKAP RESPEKTIVE VÄRDEN?

Utifrån frågan om kunskap och värden i fostran kommer definitionerna av 'utbildning' och 'undervisning', som diskuterats ovan, i ett annat ljus. 'Undervisning' får en vid betydelse i meningen att både kunskaper och värden ska förekomma. Definitionen av 'utbildning' är också vid, den omfattar all verksamhet i skolan, förutom 'undervisningen' även skolgården, matsalen och liknande (s. 217-219). På samma sätt kommer etiska frågor in som en del i alla kunskapsområden (s. 223). Detta är idéer inom den demokratiska idealtypen, att värden och kunskap inte kan skiljas från varandra vilket innebär att även kunskapsuppdraget har betydelse för skolans uppdrag att fostra.

Av gällande skolförfattningar framgår att undervisningen i skolan ska vara allsidig och saklig samt utformas så att alla elever kan delta, oberoende av elevens och elevens vårdnadshavares religiösa eller filosofiska uppfattning. (s. 340-341)

Resonemanget om att undervisningen ska ordnas så att alla elever kan delta är en vetenskapligt-rationell idé om att det går att göra skolan neutral, oavsett religiös eller filosofisk uppfattning (s. 341). Organisationen och innehållet i skolan kan alltså vara värdeneutralt, alternativt ske i enlighet med fasta grundläggande värden (se 3.1.1 Vad räknas som fostran? ovan). Båda fallen ser skolans uppdrag att fostra som ett oproblematiskt överförande av värden och beteenden.

Idéerna inom den vetenskapligt-rationella idealtypen återfinns också i synen på värden som ett kunskapsproblem, det är kunskaper som gör att eleven kan ta ställning i etiska och politiska frågor (s. 223). På samma sätt är det ett tydligt fokus på kunskaper i be-

tygsfrågan. Skolans undervisning förväntas ge mätbara resultat, ingen diskussion om värden förekommer, utan undervisningen kan och bör vara objektiv (s. 375-376). Kunskapsuppdraget omnämns som det viktigaste av skolans övergripande mål (s. 220). Idéerna om kunskapsuppdraget som överordnat gör fostransuppdraget, till en kunskapsfråga. Inriktningen på fostran blir densamma som för kunskap, samtidigt som dessa två uppdrag skiljs från varandra.

Idéer om fostran kopplas till det nödvändiga med ”trygghet och studiero” (s. 319), vilket innebär fokus på kunskapsuppdraget. Skolans kunskapsuppdrag innebär att skolan ska se till individens personliga utveckling. Alla elever har rätt att nå sina individuella mål och särskilt stöd till en elev kopplas till dess individuella rättigheter till utbildning (s. 285-286). De tydligt kunskaps- och individfokuserade idéerna är uttryck inom den vetenskapligt-rationella idealtypen. Fostran är där en individuell och familjär angelägenhet, inte en angelägenhet för samhället.

3.1.3 VILKA ÄR MEDLEN FÖR FOSTRAN?

Elevers personliga utveckling, idéer om åtgärdsprogram, utvecklingssamtal och betyg är kopplat till kunskapsbegreppet. Kunskap är det avgörande kriteriet för att mäta elevens utveckling mot målen (s. 285). Tidigare betyg och fler betygssteg ska användas för att mäta elevens utveckling i förhållande till läroplansdokumentets ”kunskapskrav” (s. 285). ’Undervisningen’ ska vila på vetenskaplig grund, samtidigt som ”utbildningen ska förmedla och förankra ... värden” (s. 221). Överföring av värden är ett medel för ”trygghet och studiero” (s. 319). Ett tydligt fokus på kunskap, synen på värden som medel och betoningen av den vetenskapliga grunden är vetenskapligt-rationella idéer som begränsar skolans medel för fostran till de aktiviteter som ryms inom dessa idéer.

Skolan ska få ökade möjligheter till disciplinerande åtgärder, ”avsikten är att de ska leda till ett ändrat beteende...” (s. 326). Disciplinerande åtgärder är viktiga för att behålla ordningen och garantera eleverna sin individuella rätt till utbildning, åtgärderna är motiverade för ökad trygghet och studiero (s. 325). Disciplinerande åtgärder ska vara framåtsyftande och i samarbete med eleverna, den får inte vara en bestraffning (s. 326). Avsikten med de disciplinerande åtgärderna är att både den elev som åtgärden riktas mot och andra elever ska få möjlighet att tillgodogöra sig kunskap, vilket placerar idéerna

inom den vetenskapligt-rationella idealtypen. Disciplinerande åtgärder är ett medel för fostran, det är viktigt att idéerna om disciplinering ses i ljuset av en tydligt kunskapsfokuserad utbildning; disciplinåtgärder är fria från värden.

Enligt regeringens mening förkommer det att befrielse medges av hänsyn till elevens speciella inställning och hemmiljö på ett sätt som går längre än vad som varit lagstiftarens avsikt... (s. 340)

Citatet behandlar frågan om ”befrielse” från undervisningen. Det finns något i undervisningen som är så viktigt att det krävs ”synnerliga skäl” (s. 341) för att en elev ska tillåtas avstå. Om det riskerar att uppstå en känslig situation ska undervisningen organiseras om så att situationen undviks. I texten tas exemplet med simundervisning upp, där det kan bli aktuellt att flickor och pojkar skiljs åt (s. 341). En sådan gruppindelning skulle kunna stå i motsättning till skolans värdegrundsarbete, detta diskuteras inte i texten, det som framgår tydligt är vikten av att alla elever deltar i all undervisning. I texten görs en kraftig betoning på undervisningen som obligatorisk, utan att det ges exempel eller motiveringar till varför det är så viktigt att eleven deltar i undervisningen (s. 340-341). Det är en patriarkalisk idé om skolan som en plikt. Fostran får en annan betydelse i och med att den gäller alla.

Elevers inflytande är centralt i skolans arbete med demokrati.

I det kollektiva inflytandet ligger en viktig demokratisk skolning. Barn och elever får genom olika former av kollektiva samrådsorgan som t.ex. elevråd möjlighet att lära sig ta ansvar och leda ett arbete med inflytandefrågor. (s. 312)

Skolan ska vara organiserad i demokratiska former, eftersom ”skolväsendet ska bidra till fostran av demokratiska medborgare och har därmed ett viktigt socialisationsuppdrag” (s. 310). ”Elever med olika bakgrund och skilda förutsättningar” (s. 367) ska kunna mötas i skolan. Dessa idéer om medel för fostran befinner sig inom den demokratiska idealtypen, eleverna fostras i den sociala situation som skolan är.

3.1.4 VILKA ÄR FOSTRANSMÅLEN?

Grundskolans främsta syfte är att ge eleverna de kunskaper och värden de behöver för att kunna utvecklas och göra aktiva livsval och gå vidare till fortsatt utbildning. /.../ Att eleverna ska ges kunskaper bör emellertid kompletteras med att de ska ges värden för att betona grundskolans uppdrag att förbereda eleverna för ett fullvärdigt samhällsliv där de förmår göra aktiva livsval samt där respekt för andra människor och för de mänskliga rättigheterna råder... (ss. 366-367)

Skolan ska förbereda eleven för samhällslivet, för detta behöver eleven vissa kunskaper och värden. Utbildningen ska också ”främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsställande individer och medborgare” (s. 222). Eleven ska omfatta samhällets grundläggande demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter, se även 3.1.1 *Vad räknas som fostran?* ovan. Målen för skolans fostran är personliga mål för individen, det är idéer inom den vetenskapligt-rationella idealtypen.

Eleven ska kunna tänka kritiskt, se sammanhang, arbeta tillsammans med andra (s. 336) samt kunna lyssna, kommunicera och argumentera (s. 317). Dessa egenskaper är viktiga för att eleven ska utvecklas till en aktiv och kreativ individ som har ”verklig tillgång till inflytande” (s. 311) i samhället. Dessa egenskaper hos individen motiveras av att samhället behöver den typen av medborgare, skolan fostrar för att uppnå samhällets mål. Detta är idéer inom den demokratiska idealtypen.

Tabell 3: Idéer om skolans uppdrag att fostran

	Patriarkalisk	Vetenskapligt-rationell	Demokratisk
<i>Vad räknas som fostran?</i>		Fasta grundläggande värden begränsar elevens möjligheter att fråga "hur? varför? av vilka skäl?"	Fostran är en process som behandlar värden och värdefrågor.
<i>Vad i fostran är kunskap respektive värden?</i>		Fostran är ett värdeneutralt överförande av värden. Fostran är en kunskapsfråga. Fostran är en individuell och familjär angelägenhet.	Kunskapsuppdraget har en fostrande roll.
<i>Vilka är medlen för fostran?</i>	Skolans fostran präglas av att den gäller alla.	Att överföra värden är ett medel för fostran. Fostran genom kunskapskrav såsom betyg. Disciplinering är en kunskapsfokuserad fostransåtgärd.	Skolan utgör en social situation som fostrar eleverna.
<i>Vilka är fostransmålen?</i>		Skolan fostrar för att eleven ska uppnå personliga mål.	Skolan fostrar för att uppnå samhällets mål.

Tabellen är baserad på textanalysen av propositionen om ny skollag och framförallt tolkningen att detta är idéer om skolans uppdrag att fostra. Tolkningen diskuteras i avsnitt *2.1.1 Tolkning* och *2.2.3 Tolkning, reliabilitet och intersubjektivitet*.

3.2 Förenliga idéer inom utbildningskonceptionerna

3.2.1 VETENSKAPLIGT-RATIONELL UTBILDNINGSKONCEPTION

Den vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionen finns med som en helhet genomgående i motiveringarna till ändringar i skollagen. Idéerna kombineras med idéer från den patriarkaliska eller den demokratiska idealtypen, men oftast står de som ensamma argument för en ändring. Det är skolans inriktning på kunskap som är den genomgående idén

i texten. Även de ändringar som inte direkt handlar om skolans kunskapsuppdrag motiveras med idéer om kunskap. Ett exempel är stycket om ökade möjligheter till disciplinåtgärder (s. 325) som motiveras med (andra) elevers rätt till utbildning. För att kunna använda kunskap som motivering till denna typ av ändringar förutsätts en kunskapssyn som håller isär kunskap och värden. Den vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionens växte fram under efterkrigstidens starka vetenskapsoptimism, dessa idéer om en värdeneutral vetenskap har en tydlig plats i den analyserade texten. De värden som finns i de vetenskapligt-rationella idéerna, demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter, är kopplade till den historiska kontext där den vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionen tog form.

3.2.2 DEMOKRATISK UTBILDNINGSKONCEPTION

Idéer inom den demokratiska utbildningskonceptionen återkommer som separata delar genom hela den analyserade texten. De kan stå som ensamma motiveringar till en ändring, men också i kombination med vetenskapligt-rationella idéer. Den demokratiska konceptionens kunskapssyn finns i texten: kunskap och värden går inte att skilja från varandra, de finns med i all verksamhet i skolan. I propositionens kapitel 8 *Kvalitet och inflytande*, är idéerna inom den demokratiska utbildningskonceptionen som tydligast ensamma motiveringar till ändringarna. Även i andra delar av propositionen finns idéer om att det är något annat än 'undervisningen' som fostrar eleverna. Idéerna inom den demokratiska utbildningskonceptionen tog form under sjuttioalet i kritiken mot vetenskapligt-rationella idéer. I likhet med den vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionen har den demokratiska konceptionen en tydlig koppling till den nutida skolan, idéerna relateras i texten till dagens samhälle och i viss mån till ett framtida samhälle.

3.2.3 PATRIARKALISK UTBILDNINGSKONCEPTION

Idéer inom den patriarkaliska utbildningskonceptionen finns i ett par avsnitt i den analyserade texten. De förekommer i kombination med vetenskapligt-rationella idéer. Kännetecknande för de patriarkaliska idéerna är att det saknas argumentation eller resonemang om dem i texten. *Skolplikten* är den tydligaste av de patriarkaliska idéerna, den är

typisk för det sätt idéerna förekommer i texten. Ett helt kapitel i propositionen¹⁸ berör skolplikten, men idén behandlas nästan uteslutande som en kunskapsfråga. Kapitlet domineras av vetenskapligt-rationella idéer: elevernas rätt till kunskap. Den patriarkaliska utbildningskonceptionen tog form i början av nittonhundratalet och idéerna återkommer inte i någon större utsträckning i en nutida kontext. Skolplikten kan betraktas som en gammal idé som inte har ersatts utan levt kvar i skolan. I linje med detta finns det inte heller några patriarkaliska argument i texten, idén finns med utan att vara förankrad i ett större sammanhang av patriarkaliska idéer.

3.3 Oförenliga idéer om fostran mellan utbildningskonceptionerna

3.3.1 VETENSKAPLIGT-RATIONELLA OCH DEMOKRATISKA IDÉER

Mellan den demokratiska utbildningskonceptionens idéer och de vetenskapligt-rationella finns en motsättning mellan att skolan å ena sidan ska överföra fasta grundläggande värden om demokrati och mänskliga rättigheter, och å andra sidan det sätt att arbeta med värden som finns inom den demokratiska idealtypens idéer. Enligt dessa ska skolan fostra eleverna till kritiskt tänkande medborgare som lyssnar och argumenterar. Värden är något som diskuteras och resoneras kring, detta är oförenligt med att det samtidigt finns fasta värden som inte behöver eller ska diskuteras och ifrågasättas. Samma motsättning återfinns mellan de båda konceptionernas kunskapsyner: enligt vissa delar av propositionen kan och bör kunskap och värden hållas isär, enligt andra hänger de alltid ihop. Dessa idéer är oförenliga. Ett tydligt exempel på denna motsättning finns i idéerna om den icke-konfessionella skolan respektive skolans demokratiska organisation (s. 226). I det senare fallet läggs stor vikt vid skolan som ett socialt sammanhang där elevernas värderingar och beteende påverkas på ett sätt som inte är möjligt att göra i undervisningen. Samtidigt argumenteras för att det är meningsfullt att göra en uppdelning mellan konfessionell 'utbildning' och icke-konfessionell 'undervisning'. Det sociala sammanhang som en konfessionell skola utgör anses inte påverka eleven på ett oacceptabelt sätt så länge insla-

¹⁸ Kapitel 11 *Skolplikt och rätt till utbildning*.

gen är frivilliga. Dessa idéer är oförenliga. De vetenskapligt-rationella idéerna finns i motiveringar som ser till individen. Skolans fostransmål motiveras med att eleven behöver förberedas för samhällslivet genom en *personlig utveckling*. Idéer inom den demokratiska utbildningskonceptionen för fram liknande mål om viktiga personliga egenskaper, skillnaden finns i att målen motiveras med *samhällets utveckling*. Det är en substantiell skillnad mellan de båda utbildningskonceptionerna, i detta fall är det inte helt klart att idéerna är oförenliga.

3.3.2 PATRIARKALISKA OCH DEMOKRATISKA IDÉER RESPEKTIVE VETENSKAPLIGT-RATIONELLA

Det finns en motsättning mellan de patriarkaliska idéerna om medel för fostran och de demokratiska idéerna om skolans socialiserande funktion. Det är oförenligt att tvinga eleven att vara i skolan, samtidigt som skolans socialisation ska få eleven att omfatta demokratiska värderingar. Enligt de vetenskapligt-rationella idéerna om kunskap som inriktning och medel för fostran behöver inte eleven tvingas att gå till skolan, det skulle räcka att kunskapskrav avgör vilka elever som måste gå i skolan. Detta blir en motsättning mot de patriarkaliska idéerna som inte anger skäl för tvånget att gå i skolan. Däremot kan dessa idéer ses som förenliga om den vetenskapligt-rationella idén om värdenneutral undervisning accepteras, skolplikten blir då ett rent kunskapsproblem.

4 Slutsatser och diskussion

4.1 Slutsatser

Den första frågeställningen om vilka idéer om skolans uppdrag att fostra som finns på formuleringsarenan är framförallt besvarad i tabell 3. Skolans uppdrag att fostra präglas av vetenskapligt-rationella idéer inriktade på kunskap som medel och mål för fostran, tillsammans med synen på kunskap och värden dominerar de vetenskapligt-rationella idéerna skolans uppdrag att fostra. Skolans uppdrag att fostra innehåller också idéer inom den demokratiska konceptionen där fostran innebär ett arbete med värden och skolan ses som en social situation som fostrar eleverna. Den patriarkaliska idén om skolplikt finns också med i skolans uppdrag att fostra.

Den andra frågeställningen om på vilket sätt idéer om skolans uppdrag att fostra är förenliga respektive oförenliga utifrån utbildningskonceptionerna är besvarad i styckena 3.2 *Förenliga idéer inom utbildningskonceptionerna* och 3.3 *Oförenliga idéer mellan utbildningskonceptionerna*. Idéer inom den vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionen utgör en helhet, de finns med inom alla fyra aspekter av fostran. Det finns ett genomgående fokus på kunskap i propositionen. Idéerna inom den demokratiska utbildningskonceptionen förekommer mer som delar och framförallt i samband med elevers inflytande. Patriarkaliska idéer förekommer snarast som spår i texten, alltid i kombination med vetenskapligt-rationella idéer. Idéerna mellan de tre utbildningskonceptionerna är inte förenliga med varandra. I propositionen om ny skollag går de vetenskapligt-rationella idéerna emot de demokratiska, motsättningarna finns i olika syn på förhållandet mellan kunskap och värden, vilken roll värden har i fostran och vilken betydelse skolans organisation har. De patriarkaliska idéerna om skolplikt är oförenliga med både kunskapsfokuseringen och socialisationsaspekten.

Den del av skolans uppdrag att fostran som regleras i skollagen är inriktad på kunskap och är kopplat till skolans kunskapsuppdrag. Formuleringsarenan domineras av den vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionen, men motsättningarna med den demokratiska konceptionen visar att den är utmanad, om än inom specifika områden

såsom kunskapssyn och skolans socialisation. Den patriarkaliska utbildningskonceptionen finns också med, snarare som en gammal kvarleva än som en framtida utmanare. Studiens syfte är att inom formuleringsarenan studera dagens skolas uppdrag att fostra. I avsnitt 3 *Undersökningens resultat* har idéer om fostran i propositionen om ny skollag redovisats. Propositionen om ny skollag är en del av läroplanens formuleringsarena, de idéer som finns i propositionen är centrala i dagens läroplan. Som Englund skriver är det "... i strid mellan olika konceptioner som läroplanens uttolkning bestäms..." (Englund, 2005, s. 284), resultatet i den här studien har visat att denna strid pågår, och kommer finnas inskriven i skollagen.

Resultatet visar vilka idéer om skolans uppdrag att fostra som finns på formuleringsarenan. Utifrån analysinstrumentets mer genomarbetade innebörden av 'fostran' har idéerna nyanserats och analyserats på ett sätt som tidigare studier av formuleringsarenan inte har gjort. Detta är studiens ambition. Alla de fyra aspekterna på fostran är närvarande på formuleringsarenan, mål för fostran är inte lika tydlig som de övriga tre. Alla aspekterna lyfter fram idéer bakom skolans uppdrag att fostra. Genom den tolkning av idéerna som bäst illustreras genom en jämförelse mellan tabell 2 och 3 har idéerna analyserats som idéer om skolans uppdrag att fostra. Aspekterna på fostran är en del av var och en av utbildningskonceptionerna, fostran får en plats i den relation mellan skola och samhälle som konceptionerna innebär.

Inom den vetenskapligt-rationella utbildningskonceptionen är medel för fostran en kunskapsfråga, med överföring av värden och betyg som mått på elevens utveckling. Det stämmer överens med Pedersens (2004) resultat. Resultatet i den här studien visar också att de fasta grundläggande värdena, som Pedersen konstaterar, finns även i den nya skollagen. Det är framförallt de vetenskapligt-rationella idéerna som uttrycker det som Olson beskriver att skolan ska vara en "efterföljare till samhällsutvecklingen" (Olson, 2004, s. 138). Även idéerna inom den demokratiska konceptionen ser skolan som en efterföljare, vilket ytterligare stärker den vetenskapligt-rationella dominansen. Till skillnad från Pedersens resultat visar den här studiens resultat att det även finns idéer från den demokratiska konceptionen finns bakom skolans uppdrag att fostra.

4.2 Kritisk diskussion av resultaten

De fyra aspekter av fostran som har sin grund i Fjellströms fem kriterier på fostran är utgångspunkten för tolkningen och resultatet i den här studien. Kriterierna har använts tillsammans med utbildningskonceptionerna för att ta fram intressanta, och för materialet relevanta aspekter på fostran. Fostrans medel och mål har en tydlig relation till varandra, även då de är en del av samma idé är de användbara i analysen. *Vad räknas som fostran?* och *vad i fostran är kunskap respektive värden?* har en otydligare relation till varandra, vilket praktiskt innebär att det krävs ett större mått av tolkning när dessa aspekter används, vilket riskerar att ha negativ effekt på intersubjektiviteten. De fyra aspekterna är viktiga för att analysera skolans uppdrag att fostra, men de är inte skiljda från varandra på samma sätt som utbildningskonceptionerna. Konceptionerna är helheter med tydligare gränser mellan konceptionerna än inom varje konception.

Resultaten i den här studien är påverkade av de tolkningar som gjorts i själva undersökningen. De två områden som har varit svårast att tolka, som har krävt mest tolkning är dels frågan om befrielse från utbildningen som har lett till tolkningen om *skolplikten* som en patriarkalisk kvarleva, dels frågan om samhällets grundläggande värden, *demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter*, som har tolkats som fasta grundläggande värden. Tolkningen har utgått från den diskussion om dessa idéer som finns i texten, eller snarare avsaknaden av en diskussion i relation till de idéer analysinstrumentet innehåller.

En förutsättning för att använda Englunds utbildningskonceptioner som idealtyper är att den medborgerliga läroplanskoden har relevans i dagens samhälle. En intressant kommentar till Englunds diskussion om den medborgerliga läroplanskoden är att den möjlighet till lokala läroplanskoder (Englund, 2005, s. 13) som kunde ses i tidigare styrdokument, har minskat i och med propositionen om ny skollag. Propositionen om ny skollag har idéer som gör skolan mer enhetligt, särskilt med avseende på fristående skolor i förhållande till kommunala (Prop. 2009/10:165, s. 216). Hur stor betydelse en enhetlig skollag har för att skapa en enhetlig läroplan i skolsystemet kvarstår som en besvarad fråga, intressant att studera vidare.

4.3 Fortsatt diskussion

Skolan kommer alltid fostra de barn och ungdomar som går i den och fostran fortsätter att vara en intressant fråga för samhället. En lämplig fortsättning på den här studien är en diskussion som tar utgångspunkt i analysen. Några frågor att diskutera är:

- Hur väljs undervisningens innehåll ut och varför?
- När lär skolan ut "en sanning" och när "en värdering"?

En annan typ av frågor utgår från de oförenliga idéer resultatet lyfter fram:

- Hur ska skolan förmedla vissa fasta grundläggande värden, samtidigt som eleverna uppmuntras att ifrågasätta och vara kritiska?
- Vad betyder ett betyg när skollagen för fram två kunskapssyner som är oförenliga?
- Kommer eleverna uppfatta skolplikt och disciplinåtgärder som kunskapsfrämjande eller som bestraffningar?

Den demokratiska utbildningskonceptionen tog form ur kritik mot den vetenskapligt-rationella:

- Kan kunskap vara värdeneutral?
- Finns det värden som skolan endast kan förmedla och förankra, utan att de bearbetas tillsammans med eleverna?
- Borde skolan användas för att förändra samhället, eller se till olika intressegruppers behov?

Referenslista

- Almgren, Ellen (2006). *Att fostra demokrater - Om skolan i demokratin och demokratin i skolan*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Bergström, Göran, & Boréus, Kristina (Red.). (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Andra uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Colnerud, Gunnel (Red.). (2004). *Skolans moraliska och demokratiska praktik. Värdepedagogiska texter I*. Institutionen för beteendevetenskap. Linköpings universitet.
- Colnerud, Gunnel, & Thornberg, Robert (2003). *Värdepedagogik i internationell belysning*. Stockholm: Skolverket.
- Demker, Marie (1993). *I nationens intresse? - Gaullismens partiideologi 1947-1990*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Ds 2009:25. *Den nya skollagen - för kunskap, valfrihet och trygghet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Eneroth, Bo (1984). *Hur mäter man "vackert"? Grundbok i kvalitativ metod*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Englund, Tomas (2005). *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos.
- Englund, Tomas (1993). Tre olika undervisningskonceptioner och förespråkandet av undervisning som kommunikativ argumentation. *Utbildning och demokrati*, Årgång 2 (nummer 1), ss. 23-40.
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, & Wängnerud, Lena (2007). *Metodpraktikan* (3:1 uppl.). Stockholm: Norstedts Juridik.
- Fjellström, Roger (2004). *Skolorrådets etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Linde, Göran (2006). *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori* (2:5 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Lundgren, Ulf P. (1989). *Att organisera omvärlden. En introduktion till läroplansteori* (2. [dvs 4.] uppl.). Stockholm: Utbildningsförl. på uppdrag av Gymnasieutredningen.
- Olson, Maria (2004). Vilka medborgare skulle skolan fostra då? Och nu? – Från medborgarfostran för politisk förändring till medborgarfostran för ekonomisk anpassning? i Gunnel Colnerud (Red.), *Skolans moraliska och demokratiska praktik. Värdepedagogiska texter I* (ss. 121-142). Institutionen för beteendevetenskap. Linköpings universitet.
- Pedersen, Jens (2004). *Vägar till värderingar och värden. Skolans sociala fostran i läroplanstexter och pedagogisk praktik*. Institutionen för beteendevetenskap. Linköpings universitet.
- Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Quennerstedt, Ann (2006). *Kommunen - en part i utbildningspolitiken?* Örebro: Örebro universitetsbibliotek.
- Qvarsebo, Jonas (2006). *Skolbarnets fostran. Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*. Tema Barn. Linköpings universitet.

Richardson, Gunnar (2004). *Svensk utbildningshistoria : skola och samhälle förr och nu* (7 uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Stensmo, Christer (2007). *Pedagogisk filosofi* (2:1 uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Thornberg, Robert (2004). Att skilja på etik och etikett – den domänteoretiska forskningen. i Gunnel Colnerud (Red.), *Skolans moraliska och demokratiska praktik. Värdepedagogiska texter I* (ss. 95-120). Institutionen för beteendevetenskap. Linköpings universitet.

U2009/312/S. (2010). *Redovisning av Uppdrag att utarbeta nya kursplaner och kunskapskrav för grundskolan och motsvarande skolorformer m.m.* Hämtat från Skolverket: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2369> den 24 maj 2010

Bilagor

1 Propositionen om ny skollag

I propositionen analyseras sex allmänna kapitel och ett kapitel specifikt för grundskolan. Inom de studerade kapitlen är det texten under rubriken *Skälen för regeringens förslag* som analyseras, vilket innebär att texten under rubrikerna *Regeringens förslag* (förslaget till själva lagtexten) och *Remissinstanserna* (regeringens sammanställning av remissinstansernas uttranden) inte analyseras i den här studien.

VAD HAR ANALYSERATS?

Urvalet har gjorts från de kapitel i propositionen som har ett motsvarande kapitel i skollagen. Övriga kapitel i propositionen listas inte här. I skollagen finns ett antal allmänna kapitel som i olika hög grad berör skolans uppdrag att fostra, av dessa har kapitel 1 samt 3-7 studerats. Dessa kapitel har valts ut efter en översiktlig genomgång av innehållet i skollagens samtliga kapitel. Konkret innebär detta att studien berör kapitel 1, 3-7 samt 10 i skollagen, vilket motsvarar kapitel 5, 7-11 samt 14 i propositionen

De kapitel i propositionen *som har analyserats* är (skollagens kapitelnummer i parentes):

- 5 Inledande bestämmelser (1 kap.)
- 7 Barns och elevers utveckling mot målen (3 kap.)
- 8 Kvalitet och inflytande (4 kap.)
- 9 Trygghet och studiero (5 kap.)
- 10 Åtgärder mot kränkande behandling (6 kap.)
- 11 Skolplikt och rätt till utbildning (7 kap.)
- 14 Grundskolan (10 kap.)

VAD HAR INTE ANALYSERATS?

Kapitel rörande andra skolformer än grundskolan har *inte* analyserats (skollagens kapitelnummer i parentes):

- 12 Förskolan (8 kap.)
- 13 Förskoleklassen (9 kap.)
- 15 Grundsärskolan (11 kap.)
- 16 Specialskolan (12 kap.)
- 17 Sameskolan (13 kap.)
- 18 Fritidshemmet (14 kap.)
- 19 Allmänna bestämmelser om gymnasieskolan (15 kap.)
- 20 Utbildning på nationella program i gymnasieskolan (16 kap.)
- 21 Introduktionsprogram i gymnasieskolan (17 kap.)
- 22 Allmänna bestämmelser om gymnasiesärskolan (18 kap.)
- 23 Utbildning på program i gymnasiesärskolan (19 kap.)
- 24 Kommunal vuxenutbildning (20 kap.)
- 25 Särskild utbildning för vuxna (21 kap.)
- 26 Utbildning i svenska för invandrare (22 kap.)

Allmänna kapitel som *inte* analyserats (skollagens kapitelnummer i parentes):

- 6 Huvudmän och ansvarsfördelning (2 kap.)
- 27 Entreprenad och samverkan (23 kap.)
- 28 Särskilda utbildningsformer (24 kap.)
- 29 Annan pedagogisk verksamhet (25 kap.)
- 30 Tillsyn, statlig kvalitetsgranskning och nationell uppföljning och utvärdering (26 kap.)
- 31 Skolväsendets överklagandenämnd (27 kap.)
- 32 Överklaganden (28 kap.)
- 33 Övriga bestämmelser (29 kap.)

2 Kodning och undersökning

Med inspiration från den idealtypsanalys som Marie Demker beskriver i sin avhandling *I nationens intresse?* (Demker, 1993, ss. 64-85) har tabell 1 gjorts om till ett kodschema där tabellens inre rutor kodats med en siffra och bokstav: ”a1, a2, b1...”.

Kodschema utifrån idealtyperna sammanställda i tabell 1

	Patriarkalisk	Vetenskapligt-rationell	Demokratisk
<i>Vad räknas som fostran?</i>	1a	1b	1c
<i>Vad i fostran är kunskap respektive värden?</i>	2a	2b	2c
<i>Vilka är medlen för fostran?</i>	3a	3b	3c
<i>Vilka är fostransmålen?</i>	4a	4b	4c

Den ovan beskrivna studien av Jens Pedersen identifierar nyckelord för att studera fostran i läroplanstexter, en metod som ligger nära den här studiens. Nyckelorden är inte uppställda i förväg, de identifieras samtidigt med läsningen av texten, och tolkas som signifikanta i förhållande till idéerna i idealtyperna (Pedersen, 2004, ss. 22-23). Rent konkret bestod undersökningsarbetet av fyra steg:

1. Varje stycke lästes igenom och intressanta stycken i texten markerades. Under läsningen fördes anteckningar.
2. De intressanta styckena kodades, det vill säga bestämdes tillhöra a) en idealtyp, och b) en viss aspekt av fostran (i den ordningen). Även under detta moment fördes anteckningar.
3. Citat och nyckelord ur de intressanta styckena skrevs in i kodschemat. Anteckningarna, som kan betraktas som en sorts ”tolkningsdagbok” konsulterades under detta moment.

4. Studiens resultattext skrevs utifrån tabellerna. Under arbetet omvärderades tolkningar i förhållande till varandra och i förhållande till analysinstrumentet. Propositionen och ”tolkningsdagboken” konsulteras.